

10. — Иако се радњама које обухвата само припрема материјал за доношење одлуке а сама одлука не доноси, материјално управљање парницом је ипак од битног значаја за расправу парнице. Оно задира дубоко у саму суштину парнице. Суштину парнице чини у првом реду остварење материјалне истине у парници, утврђење потпуног и истинитог чињеничног стања. Ако је у парници чињенично стање потпуно и истинито утврђено, онда је потребно само да се на тако утврђено чињенично стање примени одговарајућа правна норма, па да парница буде правилно расправљена. Утврђено чињенично стање и одговарајућа правна норма чине чињенични и правни основ на којима се заснива одлука у парници. Сама одлука у ствари није ништа друго до логична консеквенца утврђеног чињеничног и правног основа. Ако су та два основа правилно утврђени, биће правилна и донета одлука.

Материјалним управљањем парницом омогућује се правилно утврђење чињеничног основа одлуке. Тиме што чињенично стање употпуњује и што га свестрано разјашњава, материјално управљање парницом по правилу доводи до утврђења потпуног и истинитог чињеничног стања, до реализације материјалне истине у парници. Као такво оно у великој мери доприноси да одлука у парници буде правилно донета. Материјално управљање парницом омогућује и брзо, без одуговлачења провођење поступка. Ако све одлучне чињенице буду прибављене и разјашњене само на два рочишта, на припремном и једном рочишту за главну расправу, поступак пред првостепеним судом биће врло брзо окончан. Поред тога отклониће се и потреба за укидањем одлуке због непотпуно или погрешно утврђеног чињеничног стања поновним провођењем првостепеног поступка. Према томе, материјално управљање парницом је делатност суда која у великој мери доприноси остварењу правилне и експедитивне расправе парнице, те оно као такво мора имати битан значај за парницу.

Драгољуб Петровић

О МОРАЛНОМ ПРАВУ ПРЕВОДИЛАЦА

Искуства која прате преводиоце у вези са њиховим легитимним правима руководе нас да се осврнемо на ово питање, утолико пре што се и раније у више махова и са других страна указивало на потребу поштовања преводилачких права и овлашћења, и што се у том правцу још ништа није изменило, бар не у позитивном смислу. Реч је у првом реду о поштовању моралних права преводилаца и о неповољним последицама које нужно проистичу из повреде ових права.

Зато бисмо желели да овде подсетимо на законске основе преводилачких права, тј. да ово питање размотримо из чисто правног аспекта. Најпознатији основ заштити права преводилаца поставила је Бернска конвенција за заштиту књижевних и уметничких дела (ревизијом у Бер-

лину од 13 новембра 1908). Њој су у томе претходиле и следовале Панаме-ричке конвенције донете у Мексику 1902 (чл. 7.) и у Буенос-Аиресу 1910 (чл. 9), а затим национални закони појединих земаља. Наша земља је приступила Бернској конвенцији 17 јуна 1930. То је дошло као последица доношења нашег првог Закона о заштити ауторског права од 26 децембра 1929. За последњих 30 година ми смо имали три закона о ауторском праву: Закон од 26 децембра 1929, Закон од 25 маја 1946 и Закон од 10 јула 1957 (ступио на снагу 28 новембра 1957) који је и сада у важности. И Бернска конвенција (чл. 2, ст. 2), коју је наша држава потписала и ратификовала, и сва три наведена закона изричито предвиђају заштиту права преводилаца, третирајући њихов рад на превођењу као ауторски допринос и признајући им на тај начин својство уметника-стваралаца.

То је углавном случај у земљама Бернске уније, али има земаља и изван ње које штите права преводилаца, међу којима треба нарочито споменути СССР. Совјетско законодавство (1) признало је преводиоцу независно ауторско право, о чему сведочи и нов нацрт грађанског законодавства СССР (2).

Упркос овим прописима који предвиђају пуну заштиту права преводилаца, у пракси смо још далеко од тога да се они у потпуности поштују и примењују. То долази отуда што се код нас, било из необавештености или из несхватања, потцењује и игнорише преводилачки рад. Такав став се чак примењује и код неких интелектуалаца.

Зато је потребно и овде указати на чињеницу да је преводилац стваралац а његово дело посебна умна творевина. Полазећи од прописа позитивног ауторског права (чл. 5. и 9. нашег закона), морамо разбити скроз неправилно схватање које још постоји у необавештених људи да је преводилачки рад једноставно репродуковање оригиналног дела. Чињеница је, напротив, да је преводилачки посао резултат стваралачког ангажовања и напора. Овде, разуме се, мислимо у првом реду на уметничке преводе и на преводиоце који имају развијен уметничко-естетски смисао. Њихов рад састоји се не у обичном транспоновању речи већ у верном преношењу дела с једног језика на други, што преводилац чини с пуно тананог настојања да продре у пишчеву мисао, да осети звук и ритам изворног текста и да то саопшти кроз све лепоте, преливе и нијансе свог сопственог израза, на себи својствен, оригиналан и уметнички начин. Отуда се на преведеном делу заснива двоструко ауторско право: право аутора изворног дела и право аутора превода. Оба ова права су подједнако пуноважна, али постоје независно једно од другог — оба су ауторска. Ретко ко је са толико позваности и ауторитета могао да да оцену преводилачком раду као наша велика књежевница Исидора Секулић. Она је рекла: „Уметничко превођење, нарочито превођење текстова великих писаца, бива понекад тежи креативни рад језиком него писање оригиналног текста. Успешно, уметнички успешно

(1) Уредба Министарског савета од 15 јула 1947. Види др. Сергеје Левицки: *La protection des droits d'auteur dans la législation soviétique*, „*Interauteurs*“, 1961, No. 144, pp. 179, 183.

(2) „Основи грађанског законодавства и грађанског судског поступка СССР и савезних република“ — пројекти, издање Института за упоредно право, Београд, 1960, у делу IV — Ауторско право, чл. 84.

довршен преводилачки рад у ствари је своје врсте оргинал... Укратко: добар превод је уметничко претварање“ (3).

Преводилац је дакле аутор. На првом месту, мислимо да је крајње време да се најзад заштите од повреде морална права преводилаца, и да сазнање, свест и уверење о потреби ове заштите продру на право место. Ми смо већ дуги низ година сведоци неправилних поступака у том смислу од стране корисника преводилачких дела, који се манифестују у очигледним и грубим повредама законитих права преводилаца. У таквим поступцима ишло се толико далеко да су они представљали очевидне неправде и увреде за преводиоце. Најдаље се отишло и још увек се иде у повреди права на признање ауторства, тј, у праву преводилаца да им се ставља име на објављеним преводима. Полазећи од погрешног схватања ствараачке улоге преводилаца, нека издавачка предузећа, нарочито у првим годинама свога рада после ослобођења, или уопште нису стављала име преводилаца на њихове објављене преводе, или су самовољно скраћивали њихова имена, или су их најзад стављала негде у дну неке споредне стране у књизи, штампајући их обавезно сићушним словима, очигледно због тога да би што мање била видљива. Заиста је несхватљиво ово неосновано зазирање од преводилаца и неправично потцењивање њиховог у истини деликатног рада, избегавањем да се на видно место ставе њихова имена, иако им то с пуним правом и са заслугом припада. Јер да се једно стране књижевно дело од велике вредности може појавити и код нас заслуга је свакако преводиоца. Заслуга је несумњива и издавача, али да ли би издавач могао издати дело да га преводилац није превео? Зар то треба доказивати?

Још неповољнији положај преводилаца огледа се у дневној штампи. Тамо се врло ретко или уопште не наводи име преводиоца објављеног превода. С друге стране, у дневним листовима свакодневно читамо: „Цртеж тога и тога“, „снимио тај и тај“, али се, осим ретког изузетка, редовно не ставља „превео тај и тај“. Ова дискриминација на штету преводилаца у најмању руку неправично звучи.

Као посебна и сложена правна дисциплина, ауторско право садржи имовинскоправна и личноправна овлашћења односно ауторска имовинска и морална права. Ауторско имовинско право сачињава право аутора на искоришћавање дела, које се врши објављивањем, прерађивањем, репродуковањем, приказивањем, извођењем и превођењем дела. Искоришћавање дела од стране другог лица може се вршити само по дозволи аутора. За свако искоришћавање дела од стране другог лица аутору припада накнада ако законом или уговором није друкчије одређено (чл. 24 и 25 нашег Зак. о ауторском праву).

Према нашем закону, у ауторска морална права спада: право аутора да буде признат и назначен као творац свога дела; право да се успротиви сваком деформисању, сакаћењу или другим изменама дела, као и право да се супростави свакој недостојној употреби дела која би вређала његову част или углед (чл. 26). Против повреде ових права закон је прописао и грађанскоправне и кривичноправне санкције (чл. 55—62).

(3) Исидора Секулић: *Говор и језик, културна смотра народа*, Београд, 1956, с. 43, 96 и 97.

Да би се ово питање још јасније сагледало, потребно је да га укратко осветлимо са гледишта теорије ауторског права. Лично (морално) право аутора састоји се из више елемената. То су право аутора да сам одлучи да ли ће и када ће објавити своје дело; право да буде признат и назначен као творац дела или право ауторства или духовног очинства на створеном делу. Другим речима, то је право да створено односно објављено дело носи име свога аутора; затим право на респектовање или интегритет ауторског дела; и најзад право аутора на одустанак или покајање. Ово право овлашћује аутора да може, у оправданим случајевима, уз накнаду трошкова своје цесионару, изменити или повући своје дело из јавног промета ако налази да оно више не одговара његовом идеалу односно његовим естетским, научним или политичким уверењима, или његовој доцнијој стваралачкој еволуцији (4).

Иако се у пракси дешава да су скоро сви елементи моралног права предмет грубих повреда које се штетно одражавају на виталне интересе аутора, ми ћемо се овде посебно задржати на питању које највише и у првом реду погађа преводиоце, с обзиром на њихова досадашња искуства. То је право преводилаца да буду признати и назначени као творци својих превода, тј. да њихови објављени преводи обавезно носе њихово име. О томе наш закон посебно говори у чл. 27 који обавезује издавача, приређивача, извођача, приказивача, сниматеља и сваког другог који јавно искоришћава дело аутора „да при сваком искоришћавању назначи име аутора“, што значи аутора оригинала и аутора превода. Разуме се да је и преводилац дужан да на свом преводу назначи име аутора изворног дела.

Право је дакле сваког аутора да његова интелектуална творевина носи његово име, а дужност је сваког корисника да то право безусловно респектује. Отуда је збиља несхватљиво зашто се код нас то нерадо чини и зашто ово тако тешко пада корисницима ауторских дела. За преводиоце је то од посебног значаја, с обзиром да једно исто дело могу превести више преводилаца, па је утолико пре нужно да превод свакога од њих носи име свога творца. Када се све то зна, не видимо зашто би се преводиоци замерали издавачким и новинским предузећима односно редакцијама ако би од њих захтевали да поштују њихова законита права. Који су разлози да редакције беже од тога?

Као један од разлога за то нека новинско-издавачко предузеће наводе да она то не могу чинити због једног већег броја преводилаца који раде за њих а с њима су у радном односу. Ако би стављали имена преводилаца спољних сарадника, морали би исто да примене и на преводиоце из радног односа а то, како они мисле, не могу. Уколико је такво објашњење аутентично, оно је правно неосновано. По чл. 16 нашег Зак. о ауторском праву, ауторским делима створеним у радном односу располаже послодавац уколико су створена у оквиру његове пословне делатности и у редовној дужности аутора из радног односа. Послодавац је овлашћен да тако створено дело искоришћава за период од 10 година без одобрења аутора и без

(4) Види Henri Desbois: *Le droit d'auteur*, Paris, 1950, No. 530-603; Michaélides Nouaros: *Le droit moral de l'auteur*, Paris, 1935, No. 105-167; Gérard Gavin: *Le droit moral de l'auteur*, Paris, 1960, No. 18-98; Claude Jeannot: *La notion d'intérêt personnel et l'écrivain - Essai de définition*, Lausanne, 1960, pp. 82 seq.

плаћања посебне накнаде. Међутим, он је дужан да поштује морална права аутора, тј, да приликом објављивања дела очува његов интегритет и назначи име аутора (чл. 17, ст. 2).

Према савременим научним поставкама, своје духовно оџинство на делу аутор проглашава на основу једног права везаног за његову личност (5). А с обзиром да се право оџинства односно ауторства доводи у непосредну везу са духовним стварањем, забрана његовог вршења значила би негирање ауторове личности. Ова негација у области интелектуалног стварања значила би у ствари наметање обавезе аутора истоветне с обавезом којом би се од њега захтевало да се одрекне свог рођеног детета.

Имајући у виду све до сада изложене чињенице, питамо се заиста зашто би пут преводилаца ка остварењу њихових права, бар како се досад показало, био тако тежак и недостижан? Ми смо ипак склони да верујемо да ће се у изградњи нашег културног живота наћи заједнички језик и да нема разлога да се не разумемо. Треба ствари једном поставити на правилну легалну основу. Наш закон, као што смо видели, предвиђа и обавезу поштовања права преводилаца и санкције за неизвршење ове обавезе (чл. 60).

Ми стога морамо инсистирати на обавези свих корисника преводилачких дела који су прихватили за однос са преводиоцем у нацрт типског уговора о превођењу, „да на видном месту и на видан начин наводе пуно име преводиоца на објављеном преводу, као и на обавези да на видан начин означе пуно име преводиога и на свим огласима, проспектима, каталозима и другим рекламним и библиографским инструментима, које они објављују или дају у вези са преведеним делом“.

Сматрамо да у том смислу, према предлогу који је прихваћен на једном од пленума Удружења књижевних преводилаца Србије и на последњем конгресу Савеза преводилаца Југославије, треба да Југословенска ауторска агенција штити права преводилаца, и да она треба да преузима енергичније кораке. Јер преводиоцима остаје да се боре за своја права преко ауторских установа и својих професионалних организација. Чињеница да су права преводилаца призната и заштићена и на међународном, и на националном плану, а нарочито одсуство свести о потреби стварне примене ове заштите, изазвала је професионална груписања преводилаца и оснивање њихове Међународне федерације са седиштем у Паризу (FIT). Уколико пак тако предузета интервенција не би донела резултате на бази показаног разумевања, што би се у првом реду и желело, морала би наша јудикатура да каже своју реч.

Напомињемо да је право сваког аутора па и преводиоца да сам одлучи хоће ли захтевати да му се стави име на његово објављено дело или не. У случају да пристане да му се име не ставља на објављен превод, он сам за то сноси ризик. Корисници превода међутим, не могу то генерално примењивати и на преводиоце који такав пристанак нису дали. О тим преводиоцима је овде реч.

Др. Живан Радојковић

(5) Види Heinrich Hubmann: Das Recht des schöpferischen Geistes, Berlin, 1954, pp.86 seq.